

Finnwatchin lausunto työ- ja elinkeinoministeriön oikeudelliseen selvitykseen yritysvastuulaista

2.9.2020

Sisältö

1. Yritysvastuulain tavoite (selvityksen luku 5.1)	2
2. Henkilöllinen soveltamisala (selvityksen luku 5.3.2)	2
3. Materiaalinen soveltamisala (selvityksen luku 5.3.1)	3
4. Yrityksille säädettävä huolellisuusvelvoite (selvityksen luku 5.2)	3
4.1 Selvilläolovelvollisuus (selvityksen luku 5.2.3.1)	5
4.3 Raportointivelvollisuus (selvityksen luku 5.2.3.3)	7
5. Valvonta ja sanktiot (selvityksen luku 5.3.3)	7
5.1 Matalan kynnyksen toimeenpanokeinot (selvityksen luku 5.3.3.1)	8
5.2 Vahingonkorvausvastuu (selvityksen luku 5.3.3.2)	9
5.3 Hallinnolliset ja rikosoikeudelliset seuraamukset (selvityksen luku 5.3.3.4)	11
6. Ympäristökysymysten sisällyttäminen yritysvastuulainsäädäntöön	11
7. Kansallisen yritysvastuulain suhde mahdolliseen tulevaan EU-tason sääntelyyn	12
LIITE 1 Finnwatchin ehdotus yritysvastuulain peruseriaatteiksi	13
LIITE 2 Keinoja pk-yritysten hallinnollisen taakan kohtuullistamiseksi Finnwatchin ehdotuksessa	16

Tiivistelmä

Finnwatch kiittää mahdollisuudesta lausua työ- ja elinkeinoministeriön teettämästä yritysvastuulakia koskevasta oikeudellisesta selvityksestä. Esitämme ensin yleiset ja sen jälkeen yksityiskohtaiset kommenttimme selvityksestä ja siitä tehtävistä johtopäätöksistä. Keskitymme erityisesti selvityksen lukuun 5. *Oikeudellinen analyysi mahdollisen kansallisen velvoitteen toteuttamistavoista.*

Yhteenvetona toteamme, että:

- Oikeudellinen selvitys tarkastelee yritysvastuulain keskeisiin elementteihin liittyviä kysymyksiä monipuolisesti kansainvälisiin esimerkkeihin ja selvityksiin pohjautuen. **Selvitys osoittaa selkeästi, että ihmisoikeuksia koskeva yritysvastuulaki voidaan toteuttaa myös Suomessa.**

- **Yritysvastuulain jatkovalmisteluun tulee ottaa kaikki YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden (YK-periaatteet) keskeiset elementit.** Näitä ovat velvollisuus olla selvillä yritystoiminnan ihmisoikeusvaikutuksista ja -riskeistä; välttää ja vähentää ihmisoikeusriskejä; lopettaa ihmisoikeuksien toteutumiseen haitallisesti vaikuttava toiminta ja ryhtyä korjaaviin toimenpiteisiin; sekä seurata ja raportoida toimenpiteiden vaikutuksista. Näiden lisäksi laissa tulee olla tehokkaat toimeenpanokeinot ja sen tulee edistää yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkausten uhrien oikeussuojaa. Finnwatchin oma yksityiskohtaisempi kuvaus yritysvastuulakiin suositeltavista elementeistä on sisällytetty liitteeseen 1.
- **Kannustamme hallitusta etenemään yritysvastuulain valmistelussa ja lain säätämisessä hallitusohjelman mukaisesti.**

Selvityksen luvuissa 3. ja 4. on kuvattu EU:n ja joidenkin valtioiden toteutettua tai suunnitteilla olevaa sitovaa yritysvastuusääntelyä, emmekä katso tarkoituksenmukaiseksi kommentoida näitä taustoittava lukuja yksityiskohtaisesti. Näiden lukujen osalta toteamme kuitenkin, että selvityksestä puuttuu taustoittavat luvut yhteenvetävä analyysi, josta ilmenisi jo käytössä olevien tai suunnitteilla olevien sääntelymallien hyvät ja huonot puolet erityisesti peilaten YK-periaatteisiin. Tällainen vertailu on keskeisimpien kansainvälisten esimerkkien osalta esitetty artikkelissa “YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden oikeudellinen toimeenpano – Ranskan ja Sveitsin esimerkkien arviointia” (Kultalahti, Vartiala, Liikejuridiikka 2019/1 s. 79, 20.3.2019, Referee-artikkeli).

1. Yritysvastuulain tavoite (selvityksen luku 5.1)

Finnwatch pitää tarpeellisena lainsäädännön tavoitteiden sisällyttämistä yritysvastuulain yleisiin säännöksiin. Kuten selvityksessä todetaan, tavoitteita koskevan pykälän sisällyttäminen lakiin ehkäisisi tulkinnallisia epäselvyyksiä.

Finnwatchin näkemyksen mukaan lain tavoitteena tulee olla vahvistaa ihmisoikeuksien kunnioittamista kansainvälisessä yritystoiminnassa ja ehkäistä yritystoiminnasta aiheutuvia ihmisoikeusloukkauksia. Lain tulee myös edistää yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkausten uhrien oikeussuojaa sekä sidosryhmien mahdollisuuksia vaikuttaa ihmisoikeuksien toteutumiseen kansainvälisessä yritystoiminnassa.

2. Henkilöllinen soveltamisala (selvityksen luku 5.3.2)

Finnwatch yhtyy selvityksessä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan lain soveltamisalan rajoittamiselle tiettyyn yritysmuotoon on vaikea löytää perusteita. Katsomme, että yritysvastuulain tulee koskea mahdollisimman laajasti kaikkia suomalaisia ja Suomessa toimivia yrityksiä mm. yritysmuodosta, yrityksen koosta ja toimialasta riippumatta. Mikäli

nähdään välttämättömäksi, mikroyritykset ja yksityiset elinkeinonharjoittajat (toiminimet) voidaan jättää sääntelyn ulkopuolelle.

Finnwatch ei puolla näkemystä, jonka mukaan yritysvastuulain soveltamisala voitaisiin rajata vain suuriin yrityksiin ja pk-yrityksiin, jotka toimivat korkean riskin toimialoilla tai -alueilla. Kuten selvityksessä todetaan, riskiperusteiset rajaukset soveltamisalaan tarkoittaisivat käytännössä sitä, että viranomaisten tulisi laatia kriteerit sekä laatia ja ylläpitää erilaisia listauksia korkean riskin toimintoista. Korkean riskin toimintojen määrittelemättä jättäminen lisäisi lain tulkinnanvaraisuutta ja oikeudellista epävarmuutta ja johtaisi tilanteeseen, jossa yritykset joutuisivat käyttämään resursseja pelkästään sen selvittämiseen, kuuluvatko ne lain soveltamisalan piiriin.

Henkilölliseltä soveltamisalaltaan laaja yritysvastuulaki olisi YK-periaatteiden mukainen¹. Laaja henkilöllinen soveltamisala ei automaattisesti tarkoita sitä, että se olisi pk-yrityksiä kuormittava. Tähän vaikuttaa muun muassa se, määritelläänkö yrityksiltä edellytettävän huolellisuuden tarkoittamat toimenpiteet laissa yksityiskohtaisesti vai jätetäänkö ne verrattain avoimiksi ja joustaviksi painottaen samalla huolellisuuden asianmukaisuutta (ks. lisää alla ja Liite 2, Keinoja pk-yritysten hallinnollisen taakan kohtuullistamiseksi Finnwatchin ehdotuksessa). Kuten selvityksessä todetaan, asianmukaisuutta painottava ihmisoikeuksia koskeva huolellisuusvelvoite jo itsessään huomioi erilaiset yrityskoot.

3. Materiaalinen soveltamisala (selvityksen luku 5.3.1)

Selvityksessä todetaan, että yritysvastuulaissa ihmisoikeuksien määrittelemine voitaisiin tehdä muun muassa viittaamalla yleisesti kansainvälisesti tunnustettuihin ihmisoikeuksiin, Suomen ratifioimiin ihmisoikeussopimuksiin tai YK:n ohjaavien periaatteiden mainitsemiin sopimuksiin sekä mahdollisesti muihin keskeiseksi katsottuihin sopimuksiin.

Finnwatch katsoo, että yritysvastuulain tulee kattaa kaikki Suomen ratifioimissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa määritellyt ihmisoikeudet. Suomen jatkossa mahdollisesti ratifioimissa ihmisoikeussopimuksissa määriteltyjen ihmisoikeuksien tulee kuulua soveltamisalaan ilman lainmuutosta.

4. Yrityksille säädettävä huolellisuusvelvoite (selvityksen luku 5.2)

Hallitusohjelmassa on sitouduttu yritysvastuulakiin, joka perustuu yrityksille asetettavaan huolellisuusvelvoitteeseen. Kuten selvityksessä todetaan, YK-periaatteiden² ja OECD:n oppaan³ mukaan ihmisoikeuksia koskeva huolellisuusvelvoite koostuu

- 1) yrityksen ihmisoikeusvaikutusten kartoittamisesta,
- 2) ehkäisevistä ja lieventävistä toimenpiteistä sekä toimenpiteiden vaikutusten seuraamisesta ja

¹ YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 14

² YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 17

³ OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, A.10–A.12 ja niihin liittyvät selitysosat

3) tiedottamisesta.

Finnwatch suosittelee, että nämä asianmukaisen huolellisuuden prosessin eri vaiheet kirjataan yritysvastuulakiin omina velvollisuuksinaan. Lakiin tulee myös kirjata yritysten velvollisuus lopettaa ihmisoikeuksien toteutumiseen haitallisesti vaikuttava toiminta sekä ryhtyä tai osallistua korjaaviin toimenpiteisiin osapuolten oikeasuhtaiseksi katsomien ja tehokkaiden prosessien avulla YK-periaatteiden ja OECD:n oppaan mukaisesti⁴. Tehokkaan toimeenpanon varmistamiseksi sekä asianmukaista huolellisuutta että korjaavia toimenpiteitä koskevien velvollisuuksien laiminlyönnillä tulee olla oikeudellisia seuraamuksia kuten esimerkiksi hallinnollisia tai rikosoikeudellisia sanktioita (ks. lisää sanktioista luvussa 5.3). Lisäksi ihmisoikeusloukkausten uhreilla ja heitä edustavilla tahoilla on oltava mahdollisuus hakea vahingonkorvauksia ihmisoikeusloukkauksia itse aiheuttaneilta tai huolellisuusvelvoitetta laiminlyöneiltä yrityksiltä (ks. lisää vahingonkorvausvastuusta luvussa 5.2).

Finnwatch ei pidä tarkoituksenmukaisena, että laissa määriteltäisiin yksityiskohtaisesti, millaisia toimenpiteitä tai prosesseja ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvoitteen täyttäminen yrityksiltä edellyttää. Puollamme huolellisuuden asianmukaisuutta painottavaa, verrattain avointa ja joustavaa säännöstä. Näin yrityksille jää liikkumatilaa muokata toimet ja prosessit ko. yrityksen olosuhteita vastaavaksi. Huolellisuuden asianmukaisuutta painottavalla, avoimella ja joustavalla säännöksellä on monia hyviä puolia, joihin myös selvityksessä viitataan. Näitä ovat esimerkiksi se, että joustavuus mahdollistaa soveltamisalaltaan laajan mutta samalla pk-yrityksille kustannusvaikutuksiltaan verrattain matalan säännöksen, jolla vältetään huolellisuusvelvoitteen "tarkistuslistamaisuus". Lisäksi huolellisuuden asianmukaisuutta painottava säännös mahdollistaa velvollisuuksien ulottamisen YK-periaatteiden ja OECD:n oppaan mukaisesti yrityksen koko arvoketjuun⁵. Emme puolla näkemystä, jonka mukaan velvollisuus noudattaa asianmukaista huolellisuutta voitaisiin rajata vain yrityksen määräysvallassa oleviin yrityksiin. Edellä mainitun kaltainen rajaus jättäisi suurimman osan ongelmallisimmista arvoketjuista sääntelyn ulkopuolelle eikä olisi YK-periaatteiden mukainen.

Finnwatch yhtyy selvityksessä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan huolellisuuden asianmukaisuutta painottavan säännöksen oikeusvarmuutta voidaan lisätä ja yrityksiä tukea huolellisuusvelvoitteen toimeenpanossa ohjeistuksen ja neuvonnan kautta. Tällaista ohjeistusta voisi antaa erillinen viranomaisen. Yritysten tukemiseksi ehdotamme yritysvastuuvaltuutetun ja -lautakunnan perustamista (ks. lisää yritysvastuuvaltuutetusta ja -lautakunnasta luku 5.1). Lisäksi kuten selvityksessä todetaan, lainsäädännössä voidaan myös viitata jo olemassa olevaan ei-sitovaan asianmukaista huolellisuutta koskevaan ohjeistukseen, jota on kehitetty paljon muun muassa OECD:ssa⁶.

⁴ Ks. esim. YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaatteet 22 ja 31. Ks. myös OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, II Due Diligence Process. Vuonna 2018 julkaistussa OECD:n asianmukaista huolellisuutta koskevassa ohjeistuksessa YK-periaatteissa määriteltyä huolellisuusvelvoiteprosessia on kehitetty edelleen.

⁵ Ks. esim. YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 17. Ks. myös OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, A.2

⁶ Ks. OECD, Guidelines for Multinational Enterprises, <https://mneguidelines.oecd.org/duediligence/>

Säädettävissä yritys vastuullaista yrityksiä tulee lisäksi kannustaa kuulemaan sidosryhmiä, erityisesti ihmisoikeusvaikutusten kohteena olevia yhteisöjä, osana asianmukaisen huolellisuuden prosessia, sekä kiinnittämään erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin.

4.1 Selvillä olovelvollisuus (selvityksen luku 5.2.3.1)

Finnwatchin näkemyksen mukaan kaikille lain piirissä oleville yrityksille tulee säätää velvollisuus olla selvillä (*selvillä olovelvollisuus*) niiden toiminnan ihmisoikeusvaikutuksista.

Finnwatch ei puolla yritys vastuulain soveltamisalaa supistavien lisämääreiden kuten ”vakava”, ”merkittävä” tai ”olennainen” käyttämistä kuvaamaan niitä ihmisoikeusvaikutuksia, joista yritysten tulee olla selvillä tai joita ne ovat velvollisia ehkäisemään, lieventämään ja korjaamaan. Tutkimukset⁷ ovat osoittaneet, että esimerkiksi rakenteelliset ongelmat, kuten maa- oikeudet ja elämiseen riittävään palkkaan tai toimeentuloon liittyvät kysymykset tunnustetaan vain harvoin yrityksissä vakaviksi tai olennaisiksi ihmisoikeusriskeiksi. Yrityksiä tulee ohjeistaa kiinnittämään huomiota myös rakenteellisiin ongelmiin osana ihmisoikeusvaikutusten kartoitusta.

Tämä ei tarkoita, etteivätkö yritykset voisi edelleen priorisoida ehkäiseviä ja lieventäviä toimenpiteitä silloin kun ne eivät voi puuttua kaikkiin haitallisiin vaikutuksiin samanaikaisesti. Priorisoinnin tulee kuitenkin olla läpinäkyvää, ja perustua ihmisoikeusvaikutusten vakavuuteen⁸ ja todennäköisyyteen. Vaikka priorisointi on tietyissä tilanteissa mahdollista, on asianmukaisen huolellisuuden tarkoitus lopulta puuttua kaikkiin yrityksen haitallisiin ihmisoikeusvaikutuksiin⁹.

Erilaiset valituskanavat ovat yksi YK-periaatteissa ja OECD:n oppaassa mainituista keinoista yrityksille saada tietoa niiden ihmisoikeusvaikutuksista¹⁰. Kuten selvityksessä todetaan, EU:n ns. whistleblowing-direktiivin¹¹ kansallisessa toimeenpanovaiheessa voitaisiin arvioida mahdollisuutta edellyttää yrityksiä ottamaan käyttöön valituskanava, jonka kautta myös yritysten sidosryhmät (yrityksen työntekijöiden lisäksi) voivat saattaa yrityksen tietoon ihmisoikeusriskejä tai jo toteutuneita haitallisia vaikutuksia. Finnwatch kuitenkin huomauttaa, että silloinkin kun yrityksellä on käytössään valituskanava, valituskanavan tarkoituksenmukaisuutta rajoittaa käytännössä globaalien tuotantoketjujen läpinäkyvättömyys. Läpinäkyvättömyydestä seuraa, että vaikutusten kohteena olevien yhteisöjen on usein vaikeaa tai jopa mahdotonta tunnistaa globaalien tuotantoketjujen johtoyrityksiä ja saattaa epäkohtia johtoyritysten tietoon. Ilman lisääntyvää läpinäkyvyyttä

⁷ Ks. esim. V. Nelson, O. Martin-Ortega and M. Flint (2020) 'Making Human Rights Due Diligence Work: An Analysis of Impact and Legal Options'. University of Greenwich Report Commissioned by the Fair Trade Advocacy Office and Brot für die Welt; Chatham: UK, saatavilla osoitteessa <https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/UoG-HRDD-Full-Report-60pp-FINAL-SECURED.pdf>

⁸ Esim. YK-periaatteissa (periaate 24) vakava ihmisoikeusvaikutus määritellään sen mittasuhteiden, laajuuden ja peruuttamattomuuden suhteen.

⁹ Ks. esim. OECD, Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2.4

¹⁰ Ks. esim. YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 29

¹¹ Directive 2019/1937/EU of the European Parliament and of the Council on the protection of persons who report breaches of Union law

valituskanavat ovat siten usein tehottomia. Finnwatch katsookin, että myös globaalien tuotantoketjujen ketjujen läpinäkymättömyyteen tulee puuttua, esimerkiksi ohjeistamalla yritykset sisällyttämään tiettyjä¹² niiden globaaleja tuotantoketjuja koskevia tietoja yrityksen huolellisuussuunnitelmaan tai vastuullisuusraporttiin (ks. lisää alla). Esimerkiksi Norjassa laadittuun yritys vastuulakiluonnokseen sisältyy tuotantopaikkojen läpinäkyvyyttä käsittelevä pykälä, jonka mukaan kuluttajamarkkinoilla toimivien yritysten tulee julkaista tiedot tuotteidensa valmistuspaikoista¹³. Myös toinen päivitetty luonnos kansainvälisestä oikeudellisesti sitovasta asiakirjasta ihmisoikeuksista monikansallisten yhtiöiden ja muiden yritysten toiminnassa sisältää raportointivelvoitteen, joka kattaa mm. tiedot yritysten konsernirakenteesta ja alihankkijoista¹⁴.

4.2 Vaikutusten ehkäisy ja lieventäminen sekä toimenpiteiden tehokkuuden seuraaminen (selvityksen luku 5.2.3.2)

Finnwatchin näkemyksen mukaan yritykset, jotka ovat tunnistaneet että niiden toimintaan liittyy ihmisoikeusriskejä, tulee velvoittaa laatimaan, toimeenpanemaan ja julkaisemaan suunnitelma ko. riskien ehkäisemiseksi ja lieventämiseksi. Tämä tarkoittaisi sitä, että yrityksen, joka selvitettyään toimintansa ihmisoikeusvaikutukset sen koko arvoketjussa on todennut, että sillä ei ole mahdollisia tai tosiasiallisia haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, ei tarvitse laatia suunnitelmaa riskien hallitsemiseksi. Ylimalkaisesti toteutettu vaikutusten arviointi ei kuitenkaan saa suojata yritystä yritys vastuulain sanktioilta. Toisin sanoen, riippumatta siitä tunnistaako yritys toiminnassaan haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, sillä tulee olla velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia ja noudattaa asianmukaista huolellisuutta, ja näiden velvollisuuksien laiminlyönnin tulee aina johtaa oikeasuhtaisiin sanktioihin (ks. lisää valvonnasta ja sanktioista luku 5).

Kuten selvityksessä todetaan, sellaisten toimien, järjestelmien ja prosessien määrittäminen joihin yritysten tulee ryhtyä ihmisoikeusriskien ehkäisemiseksi ja lieventämiseksi ja jotka olisivat kaikilla toimialoilla ja -alueilla relevantteja, on haasteellista tai jopa mahdotonta. Kuten edellä todettua, Finnwatch puoltaa huolellisuuden asianmukaisuutta painottavaa, avointa ja joustavaa säännöstä.

Finnwatch näkee, että yritys vastuulain haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia ehkäisevän tavoitteen vahvistamiseksi yritysten vastuullisuussuunnitelmien laadullisiin ongelmiin tulee olla mahdollista puuttua ennen ihmisoikeusriskien materialisoitumista ennakkovalvonnan kautta. Yritys vastuulain laajasta soveltamisalasta johtuen ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, että viranomaiset tarkistaisivat kaikkien lain soveltamisalaan kuuluvien yritysten huolellisuussuunnitelmat. Viranomaiset (em. yritys vastuuvaltuutettu ja -lautakunta, ks. lisää luku 5.1) voisivat kuitenkin suorittaa huolellisuussuunnitelmiin kohdistuvaa ennakkovalvontaa pistokokein ja sidosryhmien tekemien valitusten kautta.

¹² Esimerkiksi tytäryhtiöiden, alihankkijoiden, yhteisyritysten jne. nimet ja osoitteet.

¹³ Norwegian Ethics Information Committee, Supply Chain Transparency: Proposal for an Act regulating Enterprises' transparency about supply chains, duty to know and due diligence, Draft Act Section 6 Transparency about production sites

¹⁴ Legally Binding Instrument to Regulate, in International Human Rights Law, the Activities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises, Second Revised Draft 6.8.2020

Finnwatch ei puolla näkemystä, jonka mukaan tiettyä standardia tai auditointijärjestelmää soveltava tai tietyn sertifikaatin omaavan yrityksen katsottaisiin lähtökohtaisesti noudattavan asianmukaista huolellisuutta yritysvastuulain tarkoittamalla tavalla. Tällainen lähestymistapa siirtäisi vastuuta yrityksiltä auditointi- ja sertifiointijärjestelmille sekä viranomaisille (jotka ylläpitäisivät listaa hyväksytyistä järjestelmistä). Se ei myöskään ottaisi huomioon auditointi- ja sertifiointijärjestelmissä olevia merkittäviä puutteita niin kriteerien kunnianhimon tasossa, vastuullisuusvalvonnan laadussa kuin läpinäkyvyydessäkin. Lisäksi tällainen lähestymistapa olisi haitallinen lain uhrien oikeussuojaa edistävän tavoitteen näkökulmasta, sillä olemassa olevat sertifiointi- ja auditointijärjestelmät eivät takaa haitallisten vaikutusten korjaamista uhreille. Tiettyjen auditointien- tai sertifikaattien vaatiminen suoraan tai implisiittisesti laissa lisäisi myös huomattavasti pk-yritysten taakkaa, joilla voisi olla toimialasta riippuen käytössään muitakin tapoja asianmukaisen huolellisuuden noudattamiseen. Ongelmaksi tällaisessa sääntelymallissa muodostuisivat paitsi läpikäytävien järjestelmien valtava määrä (esim. ICT:n Standards Mapin mukaan markkinoilla on yli 260 erilaista järjestelmää¹⁵) myös ne lukuisat alat, joissa vakiintuneita auditointi- ja sertifiointijärjestelmiä ei ole vielä käytössä.

4.3 Raportointivelvollisuus (selvityksen luku 5.2.3.3)

Yksi yritysvastuulain tavoitteista on lisätä sidosryhmien mahdollisuutta vaikuttaa ihmisoikeuksien toteutumiseen kansainvälisessä yritystoiminnassa. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi yrityksille tulee säätää velvollisuus raportoida korjaavien, ehkäisevien ja lieventävien toimenpiteiden vaikutuksista. Raportoinnin tulee YK-periaatteiden ja OECD:n oppaan mukaisesti sisältää riittävät tiedot yrityksen noudattaman huolellisuuden asianmukaisuuden arvioimiseksi¹⁶. Yksi mahdollinen viitekehys tähän on UNGP Reporting Framework¹⁷ joka toimisi paitsi raportointimallina, myös ohjaisi yrityksiä huolellisuusvelvoitteen toimeenpanossa.

Haitallisten ihmisoikeusvaikutusten korjaamiseen, ehkäisemiseen ja lieventämiseen tähtäävät toimenpiteet ovat usein aikaavieviä prosesseja. Tästä syystä, ja yritysten hallinnollisen taakan kohtuullistamiseksi, raportointiväli voidaan asettaa esimerkiksi kahteen vuoteen. Finnwatchin suosittelee, että yritysten raportit julkaistaan yritysten verkkosivuilla ja/tai keskitetysti viranomaisten ylläpitämässä tietokannassa.

5. Valvonta ja sanktiot (selvityksen luku 5.3.3)

Kuten selvityksessä todetaan, vaatimus huolellisesta toiminnasta ei velvoita määrätyn lopputuloksen saavuttamiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintaan liittyvien riskien realisoituminen ei automaattisesti tarkoita, että huolellisuusvelvoitetta olisi laiminlyöty.

Huomionarvoista kuitenkin on, että YK-periaatteiden ja OECD:n oppaan mukaan yritysten tulee *välttää* aiheuttamasta haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia toiminnassaan tai

¹⁵ https://www.standardstmap.org/standards_intro

¹⁶ Ks. esim. YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 21

¹⁷ <https://www.ungpreporting.org>

myötävaikuttamasta tällaisten vaikutusten aiheutumiseen sekä *pyrkii ehkäisemään ja lieventämään* haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia jotka liittyvät suoraan niiden toimintaan, tuotteisiin tai palveluihin liiketoimintasuhteiden kautta¹⁸. Lisäksi näiden keskeisten yritysten ihmisoikeusvastuuta käsittelevien asiakirjojen mukaan yritysten tulee korjata sellaiset haitalliset ihmisoikeusvaikutukset joita ne ovat aiheuttaneet tai joiden aiheutumiseen ne ovat huomattavasti myötävaikuttaneet¹⁹. Tämä tulee huomioida lainsäädännössä esimerkiksi siten, että yritysten vahingonkorvausvastuu sellaisten vahinkojen osalta, jotka ne ovat itse²⁰ aiheuttaneet, on ankarampaa, tuottamuksesta riippumatonta vastuuta kuin muiden vahinkojen osalta (ks. lisää vahingonkorvausvastuusta luku 5.2).

5.1 Matalan kynnyksen toimeenpanokeinot (selvityksen luku 5.3.3.1)

Kuten selvityksessä todetaan, yritysvaluulain velvoitteiden toimeenpanoa voidaan valvoa sekä ennakkovalvonnan että jälkivalvonnan kautta. Selvityksessä esitetään, että ennakkovalvonta voitaisiin liittää yritysten selvitys- ja raportointivelvoitteeseen esimerkiksi siten, että yritykselle, joka ei julkaise vaadittua raporttia, määrättäisiin sakkorangaistus. Finnwatch pitää ehdotusta kannatettavana, mutta sellaisenaan riittämättömänä ennakkovalvontana. Kuten edellä on todettu, Finnwatchin näkemyksen mukaan ennakkovalvontaan tulee sisältyä myös laadullinen elementti. Tämä tarkoittaa sitä, että ennakkovalvonnan kautta tulisi voida puuttua myös tilanteisiin, joissa yrityksen ehkäisevät ja lieventävät toimenpiteet eivät noudata parhaita olemassa olevia käytäntöjä tai ovat muuten puutteellisia.

Finnwatch yhtyy selvityksessä esitettyyn näkemykseen, että valvovan viranomaisen löytäminen soveltamisalaltaan laajan yritysvaluulain toimeenpanemiseksi saattaisi osoittautua hankalaksi. Kuten edellä on todettu, Finnwatch ehdottaa, että Suomeen perustetaan uusi viranomainen, yritysvaluuvaltuutettu ja -lautakunta, jonka tehtäviin kuuluisi paitsi ohjeistus ja neuvonta myös ennakkovalvonta. Käytännössä yritysvaluuvaltuutettu ja -lautakunta suorittaisivat ennakkovalvontaa pitkälti niille toimitettujen lausuntopyyntöjen kautta sekä mahdollisesti myös pistokokein.

Yritysvaluuvaltuutetun tehtäviin kuuluisi

- neuvoo yrityksiä korjaavien, ehkäisevien ja lieventävien toimenpiteiden suunnittelussa;
- antaa yleisiä suosituksia, joiden tarkoituksena on edistää ihmisoikeuksien kunnioittamista kansainvälisessä elinkeinotoiminnassa;
- antaa yksittäistapauksessa suosituksia yritysvaluulain vastaisen menettelyn ennaltaehkäisemiseksi taikka sellaisen jatkamisen tai uusimisen estämiseksi;

¹⁸ Ks. esim. YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 13

¹⁹ Ks. YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, periaate 22 ja OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, A.10–A.12 ja niihin liittyvät selitysosat

²⁰ YK:n ihmisoikeusvaluuvaltuutetun toimiston OHCHR:n mukaan yrityksen oma toiminta kattaa myös sen tytäryhtiöiden toiminnan: "Enterprises should identify and assess risks by geographic context, sector and business relationships throughout own activities (both HQ and subsidiaries) and the value chain." Ks. OHCHR, Corporate human rights due diligence – identifying and leveraging emerging practice, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/CorporateHRDDueDiligence.aspx>

- neuvoa ihmisoikeusloukkausten uhriksi joutuneita henkilöitä jos asialla on yritysvastuulain soveltamisen kannalta huomattava merkitys.

Lisäksi yritysvastuuvaltuutettu voisi omasta aloitteestaan saattaa yritysvastuulautakunnan käsiteltäväksi ryhmävalituksena yhteiskunnallisesti merkittävän riita-asian, joka kuuluu lautakunnan toimivaltaan.

Yritysvastuulautakunta

- vahvistaisi osapuolten välisen sovinnon
- antaisi tuomioistuimen, yritysvastuuvaltuutetun tai muun viranomaisen taikka sidosryhmien pyynnöstä lausuntoja yritysvastuulain tulkinnan kannalta merkittävistä asioista
- voisi määrätä yritysvastuuvelvollisen ryhtymään kohtuullisessa määräajassa toimenpiteisiin asianmukaisuutta huolellisuutta koskevien velvollisuuksien täyttämiseksi uhkasakon nojalla
- jos yritys ei määräajassa ryhdy tarvittaviin toimenpiteisiin voisi lautakunta määrätä yritykselle sakkorangaistuksen tai hakea käräjäoikeudelta päätöstä, joka kieltää elinkeinonharjoittajaa jatkamasta tai uusimasta haitallisiin ihmisoikeusvaikutuksiin johtavaa toimintaa.

Yritysvastuuvaltuutettua ja -lautakuntaa koskevista nimitysmenettelyistä, pätevyysvaatimuksista, päätösvaltaisuudesta, käsittelymenettelyistä sekä tiedonsaantioikeudesta ja oikeudesta saada yrityksiltä selvityksiä säädettäisiin erillislaissa. Yritysvastuuvaltuutetun ja -lautakunnan suorittaman ennakkovalvonnan kautta olisi mahdollista saada vastauksia lain tulkintaan liittyviin kysymyksiin tuomioistuinten kautta muodostuvaa oikeuskäytäntöä joutuisemmin.

Ennakkovalvonnan lisäksi yritysvastuuvaltuutettu voisi ryhtyä toimenpiteisiin sovinnon aikaansaamiseksi yritysvastuulain noudattamista koskevassa asiassa silloin, kun ihmisoikeusloukkauksen uhri päättää viedä asian sovitteluun tuomioistuimen sijaan. Sovinnon vahvistaisi yritysvastuulautakunta.

5.2 Vahingonkorvausvastuu (selvityksen luku 5.3.3.2)

Velvollisuus ryhtyä tai osallistua korjaaviin toimenpiteisiin liittyy yritysten velvollisuuteen välttää, ehkäistä ja lieventää toimintansa haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia. Kuten edellä on todettu, Finnwatchin näkemyksen mukaan yritysvastuulaissa yrityksille tulee säätää velvollisuus korjaaviin toimenpiteisiin. Tilanteissa, joissa yritys ei ryhdy tai osallistu korjaaviin toimenpiteisiin, tai ne eivät ole riittäviä tai osapuolten oikeasuhtaisina pitämiä, korjaavat toimenpiteet tulee tarjota valtiollisten vahingonkorvausoikeudellisten mekanismien kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yritysvastuulain soveltamisalaan kuuluvia yrityksiä vastaan tulee olla mahdollista nostaa vahingonkorvauskanne suomalaisessa tuomioistuimessa.

Finnwatch ei kannata vahingonkorvausvelvollisuuden rajaamista esimerkiksi vain yrityksen tytäryhtiöiden aiheuttamiin vahinkoihin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yritys olisi

vastuussa kaikista sen liikesuhteiden aiheuttamista haitallisista ihmisoikeusvaikutuksista vaan vain niistä, jotka asianmukainen huolellisuus olisi voinut estää. Vahingonkorvausvastuuta liikesuhteiden osalta rajaa mm. vahingonkorvausoikeudellinen vaatimus syy-yhteydestä yrityksen toiminnan ja aiheutuneen vahingon välillä.

Finnwatchin näkemyksen mukaan yrityksille tulee säätää tuottamuksesta riippumaton vastuu korvata niiden itse aiheuttamat vahingot. YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston näkemystä²¹ mukaillen yrityksen itsensä aiheuttamat vahingot kattavat myös sen (tosiasiallisesti ja *de facto*) määräysvallassa olevien yritysten kuten tytäryhtiöiden aiheuttamat vahingot. Kuten selvityksestä todetaan, oikeushenkilön erillismääräysvallan periaatteeseen on Suomen lainsäädännössä jo nyt olemassa joitakin poikkeuksia. Lainvalmisteluvaiheessa harkittavaksi tulee myös yhteisvastuullisuus, joka tarkoittaisi sitä, että yritys ja sen määräysvallassa olevat yritykset voivat sopia keskinäisestä vastuunjaosta vahinkotapauksissa ilman, että se vaikuttaa uhrin mahdollisuuksiin hakea ja saada vahingonkorvausta yritysvastuulain soveltamisalaan kuuluvalta yritykseltä.

Selvityksessä todetaan, että tuottamuksellisuuteen perustuvan vahingonkorvausvastuun on katsottu turvaavan sen, että yritys ei joutuisi vastuuseen selvästi vaikutusvaltansa ulkopuolella olevista tai odottamattomista vahingoista. Silloin kun kyseessä on yrityksen itsensä aiheuttama vahinko voidaan Finnwatchin mukaan kuitenkin pitää selvänä sitä, että yrityksellä on sen suhteen vaikutusvaltaa jolloin vastuu voi siis myös olla tuottamuksesta riippumatonta. Kuten selvityksessä todetaan, Suomessa esimerkiksi ympäristövahinkolakiin²² sisältyy tuottamuksesta riippumaton vastuu, jonka säätämistä on perusteltu mm. sillä, että vahinkotapauksissa uhrin on vaikeaa esittää näyttöä tuottamuksesta. Samasta syystä edellytetään vain todennäköistä syy-yhteyttä.

Tilanteissa, joissa yritys ei itse ole aiheuttanut vahinkoa, tulee Finnwatchin näkemyksen mukaan sovellettavaksi tuottamuksellinen vastuu. Tällaisissakin tapauksissa uhrin oikeussuojan toteutuminen edellyttää Finnwatchin näkemyksen mukaan käänteistä todistustaakkaa vähintään tuottamuksellisuuden osalta. Lisäksi myös tuottamuksellisen vastuun kohdalla tulee lainvalmisteluvaiheessa selvittää mahdollisuus soveltaa madelletua näyttökynnystä (todennäköinen syy-yhteys) tai käänteistä todistustaakkaa myös syy-yhteyden osalta.

Valmisteluvaiheessa tulee ratkaistavaksi myös paitsi vastuuperusteisiin, näyttökynnukseen ja todistustaakan jakautumiseen liittyviä kysymyksiä myös vahinkolajeihin, lainvalintaan, kanneoikeuteen ja vanhenemissäästöksiin liittyviä kysymyksiä. Finnwatch pitää tarpeellisena ja myös oikeusvarmuutta lisäävänä sitä, että yritysvastuulaki olisi nk. kansainvälisesti pakottava säädös eli että sen perusteella nostettuihin vahingonkorvauskanteisiin sovelletaan Suomen lakia.

²¹ Ks. OHCHR, Corporate human rights due diligence – identifying and leveraging emerging practice, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/CorporateHRDueDiligence.aspx>. Myös tilanteiden, joissa yrityksen arvoketjuun kuuluva muu toimija kuten alihankkija, on taloudellisesti riippuvainen yrityksestä (*de facto* määräysvalta) tulee kuulua tuottamuksettoman vastuun piiriin.

²² Ympäristövahinkolaki 3 §

Finnwatch ei puolla näkemystä, jonka mukaan vahingonkorvausvastuu voitaisiin jättää kokonaan yritys vastuulain ulkopuolelle. Uhrien oikeussuojan edistäminen on yritys vastuulain keskeinen tavoite. Tilanteissa, joissa yritykset eivät ryhdy tai osallistu korjaaviin toimenpiteisiin tai joissa korjaavat toimenpiteet eivät ole uhrin näkemyksen mukaan hyväksyttäviä, oikeussuojaa voidaan edistää vahingonkorvausvastuun kautta. Finnwatchin näkemyksen mukaan on kuitenkin perusteltua, että yritys vastuulakiin perustuva vahingonkorvausvastuu (ja yritys vastuulain muut sanktiot) tulisivat voimaan vasta kohtuullisen siirtymäajan jälkeen. Esimerkiksi Ranskan kansallisessa yritys vastuusääntelyssä sovellettiin kahden vuoden siirtymäaikaa.

5.3 Hallinnolliset ja rikosoikeudelliset seuraamukset (selvityksen luku 5.3.3.4)

Finnwatch yhtyy selvityksessä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä voitaisiin määrätä hallinnollisia tai rikosoikeudellisia sanktioita. Emme kuitenkaan pidä tarkoituksenmukaisena kohdistaa sanktiointia pelkästään raportointivelvollisuuden laiminlyöntiin. Kuten edellä on todettu, Finnwatchin näkemyksen mukaan esimerkiksi hallinnolliset sanktiot soveltuvat myös lain muiden velvoitteiden laiminlyönteihin, jolloin ne voivat tehostaa lain ennaltaehkäisevien tavoitteiden saavuttamista.

Finnwatchin näkemyksen mukaan viranomaisille, kuten yritys vastuuvaltuutetulle ja lautakunnalle, tulee säätää mahdollisuus määrätä yritys vastuulain soveltamisalaan kuuluville yrityksille paitsi hallinnollisia seuraamuksia (uhkasakot) että hallinnollisia sanktioita (sakko, toimenpidekielto/markkinoilleasettamiskielto, ks. lisää matalan kynnyksen toimeenpanokeinot luku 5.1) tilanteissa, joissa yritys ei uhkasakoista huolimatta ryhdy tietyn määräajan kuluessa sille määrättyihin toimenpiteisiin.

Yritys vastuulain valmisteluvaiheessa arvioitavaksi tulevat myös mahdolliset rikosoikeudelliset sanktiot, joita voitaisiin soveltaa kaikkein vakavimmissa laiminlyönneissä. Finnwatchin näkemys on, että sellaisia yritys vastuulain tarkoittamia ihmisoikeusloukkauksia varten, joita Suomen rikoslaki ei jo entuudestaan kata, tulee rikoslakiin lisätä erillinen luku yritys vastuurikoksista. Yritys vastuurikokseen sovellettaisiin, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta on rikoslaissa jo nyt säädetty²³. Luonnollisen henkilön rikosoikeudellinen vastuu yritys vastuurikoksesta tulee pyrkiä kohdentamaan tarvittaessa myös yrityksen johtohenkilöihin (esim. operatiiviseen johtoon kuuluvat ja yrityksen hallituksen jäsenet).

6. Ympäristökysymysten sisällyttäminen yritys vastuulainsäädäntöön

Finnwatch katsoo, että tilanteet, joissa ympäristöä suojelemalla suojataan suoraan myös ihmisoikeuksia, kuuluisivat ihmisoikeuksia koskevan yritys vastuulain soveltamisalan piiriin automaattisesti. Sen sijaan tilanteet, joissa ympäristölle aiheutuva vahinko ei aiheuta ihmisoikeusloukkauksia (ns. uhrittomat tilanteet) vaativat lisää selvitystyötä, mikäli ympäristövahinkoja koskevat uhrittomat tilanteet halutaan mukaan huolellisuusvelvoitetta koskevan sääntelyn piiriin. Em. kaltaisen lain jatkovalmistelussa olisi selvitettävä mm.

²³ Rikoslaki luku 9

ympäristölle haitallisen vaikutuksen (jota asianmukaisella huolellisuudella pyritään ehkäisemään) sekä *ympäristövahingon* (jonka aiheuttamisesta tai jonka aiheutumiseen myötävaikuttamisesta yritys voisi joutua oikeudelliseen vastuuseen) määrittelemistä.

Finnwatchin näkemyksen mukaan näiden ja mahdollisten muiden ympäristöä koskevan oikeudellisesti sitovan huolellisuusvelvoitteen säätämiseen liittyvien avoimien kysymysten selvittäminen ei ole edellytys ihmisoikeuksia koskevan yritysvastuulain etenemiselle vaan tarvittaessa pelkkää ympäristöä koskevasta asianmukaisesta huolellisuudesta voidaan säätää myöhemmin.

7. Kansallisen yritysvastuulain suhde mahdolliseen tulevaan EU-tason sääntelyyn

Euroopan komissaari Didier Reynders ilmoitti 29.4.2020 komission käynnistävän EU-tason yritysvastuusääntelyn valmistelun ja julkaisevan esityksen sääntelystä vuoden 2021 keväällä. Koska esitys ei ole vielä valmis, sen mahdollisesta etenemisestä varsinaiseen valmisteluun ja lopulta kansalliseksi lainsäädännöksi ei ole vielä tietoa. On erittäin todennäköistä, että EU-tason yhteisen yritysvastuusääntelyn luomisessa kuluu vielä useita vuosia eikä prosessia saada päätökseen tällä hallituskaudella. Suomen oman kansallisen yritysvastuulain valmistelua tulee siten jatkaa hallitusohjelman mukaisesti.

Mahdollisen EU-tason sääntelyn tulon voidaan kuitenkin varautua Suomen kansallisessa lainsäädännössä lisäämällä lakiin säännös, jonka myötä kansallista yritysvastuulakia sopeutetaan vastaavan EU-sääntelyn astuessa voimaan ja jos EU-sääntelyn yrityksille asettamat velvollisuudet ovat Suomen kansallista sääntelyä matalammalla tasolla. Vastaavaa säännöstä on esitetty sovellettavaksi myös Saksassa, jossa liittokansleri Merkel on antanut tukensa kansallisen yritysvastuulain valmistelulle.

LIITE 1 Finnwatchin ehdotus yritysvastuulain peruseriaatteiksi

Finnwatch on laatinut alla olevat yritysvastuulain peruseriaatteet tukemaan kansallisen yritysvastuulain valmistelua. Olemme saaneet tähän työhön runsaasti arvokkaita kommentteja Suomen johtavilta oikeusoppineilta muun muassa yritysvastuusäntelyn ja velvoiteoikeuden saralta. Osoitamme kiitokset erityisesti seuraaville henkilöille: emeritusprofessori Juha Karhu (Lapin yliopisto), OTT apulaisprofessori Olli Norros (Helsingin yliopisto), OTT apulaisprofessori Jaakko Salminen (Copenhagen Business School; aiemmin tutkijatohtori, Turun yliopisto), OTT Suomen Akatemian tutkijatohtori Mikko Rajavuori (Itä-Suomen yliopisto), OTT tutkijatohtori Anssi Kärki (Lapin yliopisto), OTM väitöskirjatutkija Juho Saloranta (Itä-Suomen yliopisto), SAK:n lakimies, varatuomari Anu-Tuija Lehto.

Lain tarkoituksena tulee olla **vahvistaa ihmisoikeuksien kunnioittamista** kansainvälisessä yritystoiminnassa ja **ehkäistä** yritystoiminnasta aiheutuvia **ihmisoikeusloukkauksia**. Lain tulee myös **edistää** yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkausten **uhrien oikeusturvaa** sekä **sidosryhmien mahdollisuuksia vaikuttaa** ihmisoikeuksien toteutumiseen kansainvälisessä yritystoiminnassa.

Lain henkilöllisen soveltamisalan tulee kattaa **mahdollisimman laajasti kaikki Suomessa toimivat yritykset**. Tämä tarkoittaa sitä, että lain tulee koskea niin suuryrityksiä kuin PK-yrityksiä esimerkiksi yritysmuodosta, toimialasta ja toimintaympäristöstä riippumatta. Alla lain piiriin kuuluviin yrityksiin viitataan sanalla ”yritysvastuuvollinen”. Lain soveltamisalan ulkopuolelle voidaan rajata yksityiset elinkeinonharjoittajat sekä mikroyritykset kaikkein pienempien yritysten hallinnollisen taakan kohtuullistamiseksi²⁴.

Materiaaliselta soveltamisaltaan lain tulee kattaa **kaikki YK:n ja Kansainvälisen työjärjestön ILO:n** asiakirjoissa määritellyt **ihmisoikeudet ja työelämän oikeudet**.²⁵

Lain tulee velvoittaa yritysvastuuvolliset huolehtimaan ihmisoikeuksista YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden²⁶ mukaisesti (ns. **ihmisoikeuksia koskeva huolellisuusvelvoite**) niiden **koko arvoketjussa**. YK-periaatteiden mukaisesti huolellisuusvelvoitteen tulee viitata jatkuvaan prosessiin, jossa yritysvastuuvollisen on

²⁴ Kirjanpitolain mukaan mikroyrityksellä tarkoitetaan kirjanpitovelvollista, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 350 000 euroa; 2) liikevaihto 700 000 euroa; 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 10 henkilöä.

²⁵ Käytännössä tämä tarkoittaa kaikkia niitä oikeuksia, jotka on määritelty sopimuksissa, jotka Suomi on ratifioinut. Oikeudet, jotka määritellään sopimuksissa jotka Suomi ratifioi yritysvastuulain jo astuttua voimaan, tulee automaattisesti kuulua lain piiriin.

²⁶ Saatavilla suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi täältä:
<https://tem.fi/yhteiskuntavastuun-ohjeet-ja-periaatteet>

- 1) oltava selvillä toimintansa ihmisoikeusvaikutuksista ja -riskeistä²⁷
- 2) vältettävä ja vähennettävä (ennaltaehkäisy, lieventäminen) ihmisoikeusriskejä
- 3) lopetettava ihmisoikeuksien toteutumiseen haitallisesti vaikuttava toiminta sekä ryhdyttävä ja osallistuttava korjaaviin toimenpiteisiin tosiasiallisten haitallisten ihmisoikeusvaikutusten osalta
- 4) seurattava ja tiedotettava toimenpiteiden vaikutuksista.²⁸

Ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvoitteen toimeenpanossa tulee kiinnittää **erityistä huomioita haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien** (mm. naiset, lapset, siirtotyöntekijät, vähemmistöt, alkuperäiskansat) asemaan sekä **kuulla mahdollisuuksien mukaan vaikutusten kohteena olevia henkilöitä ja yhteisöjä**.

Tehokkaan toimeenpanon varmistamiseksi lakiin tulee sisällyttää niin a) hallinnollisia kuin b) siviili- ja c) rikosoikeudellisia sanktioita:

- a) Ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvoitteen noudattaminen tulee sanktioida esimerkiksi uhkasakoin (ns. **ennen vahinkoa -toimeenpanokeinot**).

Huolellisuusvelvoitteen noudattamista valvomaan tulee luoda viranomaiselimiä, **yrittäjävastuuvallioita ja -lautakunta**²⁹, jotka myös **tukevat yrittäjävastuuvallioita** huolellisuusvelvoitteen noudattamisessa mm. antamalla suosituksia ja neuvontaa esimerkiksi toimialakohtaisesti tai yhteiskunnallisesti erityisen merkittävässä tapauksissa.

Yrittäjävastuuvallio voi myös neuvoa yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkausten uhreja ja ryhtyä toimenpiteisiin **sovinnon** aikaansaamiseksi.

- b) Yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkausten uhrien oikeusturvan parantamiseksi yrittäjävastuuvallio tulee voida asettaa myös **vahingonkorvausvastuuseen**. Yrittäjävastuuvalliolle tulee säätää tuottamuksesta riippumaton³⁰ velvollisuus korvata itse³¹ aiheuttamansa vahingot.

²⁷ "Ihmisoikeusriskeillä" tarkoitetaan yrityksen riskiä aiheuttaa haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, ei yritykseen itseensä kohdistuvia riskejä.

²⁸ Tästä seuraa, että yrittäjävastuuvallion, joka arvioituaan toimintansa ihmisoikeusvaikutukset toteaa, että sillä ei ole ihmisoikeusriskejä tai haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, ei tarvitse ryhtyä ennaltaehkäiseviin, lieventäviin tai korjaaviin toimenpiteisiin, tai raportoida. Vaikutustenarviointi on kuitenkin pidettävä ajan tasalla, ja lain sanktiot koskevat edelleen myös tällaista yrittäjävastuuvalliota.

²⁹ Vrt. esim. yhdenvertaisuusvaltuutettu ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta

³⁰ Tuottamuksesta riippumaton vahingonkorvausvelvollisuus koskee Suomessa yrityksiä jo nyt mm. ympäristövahinkojen ja tuoteturvallisuuden osalta.

³¹ YK:n ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimiston OHCHR:n mukaan yrityksen oma toiminta kattaa myös sen tytäryhtiöiden toiminnan: "Enterprises should identify and assess risks by geographic context, sector and business relationships throughout own activities (both HQ and subsidiaries) and the value chain." Ks. OHCHR, Corporate human rights due diligence – identifying and leveraging emerging practice, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/CorporateHRDDueDiligence.aspx>. Myös tilanteiden, joissa yrittäjävastuuvallion arvoketjuun kuuluva muu toimija kuten alihankkija on taloudellisesti riippuvainen yrittäjävastuuvallion toiminnasta, tulee kuulua tuottamuksettomien vastuun piiriin.

Yritysvastuuvelvollisille tulee myös säätää velvollisuus korjata vahingot, joiden aiheutumiseen ne ovat **myötävaikuttaneet tai olleet osallisina liiketoimintasuhteidensa kautta**. Tällaisissa tapauksissa korvauksia ei tule langettaa, jos yritysvastuuvelvollinen pystyy osoittamaan noudattaneensa riittävää ihmisoikeuksia koskevaa huolellisuutta (ns. **korostunut huolellisuusvelvoite**; käänteinen todistustaakka tuottamuksen osalta). Riittävän huolellisuuden arviointi on aina **tilannekohtaista**.

Todistustaakan jakautumisesta ja näyttökynnyksestä muutoin säädettäessä, esimerkiksi syy-yhteyden osalta, tulee varmistaa, että ne ovat yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkauksien **uhrien kannalta kohtuulliset**.

Vahingon määrä tulee arvioida Suomen vahingonkorvausoikeuden mukaisesti ottaen kuitenkin huomioon yleinen hinta- ja tulotaso siinä maassa, missä vahinko on tapahtunut. Toisin sanoen, **vain tosiasialliset vahingot hyvitetään**.³²

- c) Sellaisia yritysvastuulain tarkoittamia ihmisoikeusloukkauksia varten, joita Suomen rikoslaki ei jo entuudestaan kata, tulee rikoslakiin lisätä erillinen luku **yritysvastuurikoksista**. Yritysvastuurikokseen sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta on säädetty. Luonnollisen henkilön rikosoikeudellinen vastuu yritysvastuurikoksesta tulee pyrkiä kohdentamaan tarvittaessa myös yrityksen johtohenkilöihin (esim. operatiiviseen johtoon kuuluvat ja yrityksen hallituksen jäsenet).

Laki tulee määritellä ns. **kansallisesti pakottavaksi säädökseksi** eli sitä tulee soveltaa kanteiden käsittelyssä kansainvälisen yksityisoikeuden lainvalintasäännöistä huolimatta.

Laki tulee **saattaa voimaan porrastetusti** niin, että se mahdollistaa siirtymän kohtuullisen ajan kuluessa ennen hallinnollisten sekä siviili- ja rikosoikeudellisten sanktioiden voimaantuloa.

³² Sellaisten yritystoiminnasta aiheutuvien ihmisoikeusloukkausten osalta, jotka eivät ole Suomen vahingonkorvausoikeudessa tarkoitettuja vahinkolajeja, tulee Henkilövahinkoasianneuvottelukuntaa (ks. <https://oikeusministerio.fi/henkilovahinkoasiain-neuvottelukunta>) pyytää määrittämään korvausten määrä.

LIITE 2 Keinoja pk-yritysten hallinnollisen taakan kohtuullistamiseksi Finnwatchin ehdotuksessa

YK-periaatteiden mukaan velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia koskee kaikkia yrityksiä, ja siksi yritysvastuulain henkilöllisen soveltamisalan tulee kattaa laajasti erilaisia yrityksiä. Laajasta soveltamisalasta aiheutuu ymmärrettävää huolta pk-yritysten hallinnollisen taakan lisääntymisestä. Esitämme seuraavassa listan toimenpiteistä, joilla tätä taakkaa voidaan merkittävästi vähentää.

- Mikroyritykset voitaisiin rajata kokonaan yritysvastuulain soveltamisalan ulkopuolelle.
- Kaikkien lain soveltamisalan piiriin kuuluvien yritysten ei tarvitsisi laatia huolellisuusveloitteeseen sisältyvää suunnitelmaa eikä raportoida sen toteutumisesta. Em. toimenpiteet tulee tehdä vain silloin kun yritys itse tunnistaa, että sen toimintaan liittyy ihmisoikeusriskejä. Yritysten omaa selvilläolovastuuta korostavassa lähestymistavassa on tärkeää korostaa, että kaikki lain soveltamisalaan kuuluvat yritykset ovat aina vahingonkorvausvastuussa vahingoista, jotka ne ovat itse aiheuttaneet tai jotka asianmukaisen huolellisuus olisi voinut estää.
- Kaikilta yrityksiltä ei edellytetä samanlaisia toimenpiteitä asianmukaisen huolellisuuden toteuttamisessa (esim. pörssiyrityksen ja pienen pk-yrityksen resurssit ja vaikutusvalta poikkeavat merkittävästi toisistaan). Yrityksen noudattaman huolellisuuden asianmukaisuutta arvioitaessa seikkoja, jotka tulevat tarkastelun kohteeksi olisivat YK-periaatteiden ja OECD:n oppaan mukaan mm. yritykset koko, sen käytössä olevat resurssit ja sen vaikutusvalta.
- Finnwatchin esittämät matalan kynnyksen toimeenpanokeinot tukevat pk-yrityksiä huolellisuusveloitteen noudattamisessa ja ymmärtämisessä.
 - yritysvastuuvaltuutetun rooli: neuvonta ja esimerkiksi toimialakohtaiset konkreettiset suositukset
 - yritysvastuulautakunnan rooli: lausunnot lain tulkintaan liittyvistä kysymyksistä